

A közösségi plébánia

Olasz teológus, pszichológus. Ismert egyházi író. Sokat foglalkozott patrisztikával. Világszerte püspöki karok hívják meg papi lelkigyakorlatok tartására. Jelenleg a Fokolare-mozgalom papi ágának felelőse.

A Nyugat gyors szekularizációs folyamaton megy keresztül, ezért joggal merül föl a kérdés, vajon bizonyos európai országokban az egyház struktúrái képesek lesznek-e még ellenállni e folyamatnak.

Az alábbiakban azt vizsgálom, mit teszünk az egyházért mi, lelkipásztorok. Milyen Istent mutatunk be lelkipásztori szolgálatunkban? Mi magunk milyen Istennek hiszünk?

Tudvalevő, hogy amikor a történelem folyamán egy új közösségi tudat alakul ki, a régi automatikusan leértékelődik. Mi nem ezt akarjuk. Mindaz, amit a múltban tettek, talán a legjobban megfelelt annak a kornak, azoknak az embereknek, annak a tudatnak, amelylyel abban a történelmi korban rendelkeztek.

Ma azonban ezer tényező adja tudtunkra, hogy egy új tudat érlelődött meg az emberiségben. Ennek következményeként fontos újra átgondolnunk, hogyan kell olvasnunk és hirdetnünk az Evangéliumot.

Előrebocsátom, hogy mindahhoz, amit mondani fogok, az egyház lelkisége és a Fokolare-mozgalomban szerzett többéves közös élettapasztalat adta az alapot.

Jézus a keresztény közösségről

Mindig mély benyomást tett rám Chiara Lubichnak a következő megállapítása: „Amint egy emigráns, amikor idegen földre megy, magával viszi annak a világnak a szokásait, ízlését, ahonnan jön, úgy Isten Igéje, amikor mint »emigráns« eljött a földre, elhozta a saját civilizációját. Mivel Isten a mennyben Személyek háromsága egyetlen Szeretetben, Jézus, amikor a földre jött, nem hozhatott mást, mint a szeretet civilizációját, amit úgy nevezhetünk, hogy (szent)háromságos kultúra”.

Az Új Parancs

És ezt nem nehéz belátni. Elég az Új Parancsolatra gondolni, amit az „Ő” parancsának mond, vagy a főpapi imára, „hogy mindnyájan egy legyenek, amint az Atya és én egy vagyunk”; esetleg Szent Péter mondatára: „mindenekelőtt tartsatok ki egymás odaadó szeretetében” (1Pét 4,8). Minden szó valami feltétlent fejez ki: az „én parancsom”, „hogy mindnyájan egy legyenek”, „mindenekelőtt”. Érthető az is, hogy Jézus egész működése és prédikációja nem irányult másra, mint hogy kialakítsa az egyházat, az új népet mint a Szentháromság képmását, hogy „amint a mennyben”, olyan legyen az élet a földön is.

Az első keresztény közösségek a nehézségek és az ember történetiségéből fakadó sajátos feszültségek ellenére alapvetően így él-

tek: ezt tanúsítja az Apostolok Cselekedetei és nem sokkal később a Diognétoszhoz írt levél.

A különbség a zsidó-görög-római társadalom és ezen „egyházak”-nak nevezett részközösségek között lényegileg abból a tényből származott, hogy itt a személyek közötti kapcsolatot nem a vér, a faj vagy a haza határozta meg, nem is kulturális érdekek vagy más külsődleges célok, hanem a caritas (szeretet) kölcsönössége. Ennek köszönhetően a „másik” vagy „mások” úgy jelennek meg, mint transzcendens alanyok, s ez kizárja a másik ember tárgyként vagy eszközként való kezelését. Pszichológiailag is a „másiknak”, a felebarátnak mint személynek a transzcendenciája az, ami lehetővé teszi, hogy mindenki annyiban létezik, amennyiben a másikkal szeretet-kapcsolatot teremt, vagyis szentháromságos típusú interakció jön létre köztük.

A Szentháromság közössége

Aquinói Szent Tamás szerint pontosan ez történik a Szentháromságban: az egyes Személyek a kölcsönös kapcsolatokban s azok által léteznek. És az igaz emberek közötti szeretet-kapcsolatban is: nem úgy valószínűsítem meg magamat, ha magamba zárt, ha önközpontú individuumként élek, hanem ha szeretem a felebarátot mint transzcendens alanyt. Az ilyen dinamizmus pszichológiai és szociális jelentősége nyilvánvaló. Vegyük például ennek a kapcsolatnak a legmagasabb fokú, legteljesebb megnyilvánulását: én a legnagyobb mértékben akkor vagyok személy, amikor tudatosan és szabadon igenlem a másikat, az életem árán is. Ez olyan dinamizmus, amit Jézus e szavakkal fejez ki: „Senkinek sincs nagyobb szeretete annál, mint aki életét adja” másokért. Más szavakkal: senki sem annyira „én”, annyira „személy”, mint az, aki azért, hogy megmentse a másik transzcendenciáját, tagadva önmagát, túllép magán.

Ez az isteni társasság törvénye, amit Jézus kinyilatkoztatott és élt. És nem lehet, hogy ne ez legyen az emberi társadalmiság és minden életforma törvénye. Jézus maga segített ezt megértenünk: a búzaszem nem önmaga, ha nem válik kalásszá, valamilyen módon meghalva önmagának. Vagy amikor azt mondja, hogy „aki csak arra gondol, hogy megmentse életét, az elveszíti, míg aki kész föláldozni, az megmenti azt” (vö. Mk 8,35; Jn 12,25). Ezeknek a kifejezéseknek megvan mind a lelkiességi, mind a pszichológiai értékük, mert a személyiségfejlődés folyamatában nem lehet elérni egy új szakaszt anélkül, hogy ne szakadnánk el az előzőtől vagy ne mondanánk le róla. (Az elválasztás a csecsemő számára olyan átmenet, ami fájdalommal jár, de szükséges ahhoz, hogy emberibb legyen; a kistestvér elfogadása fájdalmas átmenet egy önközpontú helyzetből egy társas helyzetbe, azaz önmagának viszonylagossá tétele, de így képes jobban integrálódni a többiek közé és így humanizálódik...)

Tehát amikor az ember visszautasítja a communiót, mert saját énjét szeretné megmenteni, vagy attól fél, hogy mások kihasználják, akkor már lelki értelemben halott.

A plébániai közösség

A közösség szó a „communióra” utal. A keresztény közösség modellje a szentháromságos életben rejlik („legyetek egy, amint az Atya és én egy vagyunk”), azaz a személyek közötti szeretet-közösségben.

Vajon a mi plébániáink az egyház, a Szentháromság képmásai-e? Vagy inkább úgynevezett „pszichológiai, szociológiai csoportok”, azaz olyan egyének csoportjai, akik véletlenszerűen ugyanazon a területen élnek, és bár eljönnek a templomba, hogy egyénilag gondoskodjanak üdvösségükről, de nincsenek kapcsolatban egymással?

Nem pontos ellentéte ez annak, hogy az első keresztények „egy szív, egy lélek” voltak oly mértékben, hogy „senki sem tartotta saját tulajdonának azt, amije volt, mert mindenük közös volt” (vö. ApCsel 4,32)?

Álljunk meg egy pillanatra a lelkiek szintjén való közösségnél, amelyből létrejön a vagyon, az idő és a legkülönbözőbb kölcsönös segítség közössége, ahogy annak Isten egyetlen családjában történnie kell. Vegyünk egy példát:

**Az élet Igéje és az
Eucharisztia**

Néhány liturgikus szövegben ezt olvashatjuk: „Az Élet Igéjének és Kenyerének asztalánál táplálkozunk”. Mi, papok századokon át a legnagyobb fontosságot tulajdonítottunk az Eucharisztia-nak arra gondolva, hogy az Eucharisztia teremti meg az egyházat. Ami igaz is, azonban csak akkor, ha az Élet kenyérével úgy táplálkozunk, hogy korábban már életre váltottuk az Igét: azt, amit az Eucharisztia jelent, vagyis, hogy sokan egy test és egy lélek vagyunk. Egyébként Szent Pál szavaival élve „saját ítéletünket esszük”. Azaz, ha korábban nem vagyunk egy szív, egy lélek, ha nincs meg az odafigyelés a másokra, az ő anyagi és lelki szükségleteire, ha nincs meg a készség, hogy kölcsönösen segítsük egymást a hétköznapi életben, akkor az Eucharisztia nem tesz bennünket „Krisztussal egy testté”, sőt inkább mágikus, pogány rítussá válik. Más szavakkal: áldozhatok mindennap, és kerülhetek mégis a pokolba, mert szeretet nélkül (és Jézus Igéi mindig erre vezetnek el) nem vagyok Istenben. S ez érvényes minden szentségre, beleértve az egyházi rend szentségét is. Lehetséges, hogy üdvözítünk másokat, de mi magunk nem üdvözülünk.

Érthető tehát, hogy az egyházatyák rendkívüli fontosságot tulajdonítottak az Evangélium megélt igéinek: olyannyira, hogy mintha alábecsülnék az Eucharisztia fontosságát (például Órigenész, Jeromos, Ágoston), mert az Igét azonosítják Krisztus testével. De teljesen igazuk van, hiszen aki éli, aki a mindennapi életben gyakorlattá váltja az Evangéliumot, Igévé válik, krisztusivá válik, és Istenben él. A szeretet parancsa magában foglalja az összes parancsot és a prófétákat.

Egy nagyváros új lakótelepére helyeztek egy papot. Mielőtt elkezdte volna szervezni az új plébániát, feltette magának a kérdést: vajon a létező hagyományos plébániák mintájára kell-e kialakítania a közösséget? Az Evangélium megélésére helyezte a hangsúlyt. Minden hónapban jól láthatóan az oltár fölé helyezte a Szentírás egy-egy mondatát, és meghívta a jelenlevőket, hogy éljék azt a hónap folyamán. A vasárnapi homiliában elmondta az Igével kapcsolatos tapasztalatait, és kérte a híveket, hogy ők is mondják el a sajátjaikat. Nemcsak az történt, hogy néhány hónap leforgása alatt megháromszorozódott az áldozók száma, hanem látta, hogy Isten igazi családja születik meg, úgy, amint azt az Apostolok Cselekedetei leírja: az egy szív, egy lélek és a javak közösségének gyakorlata. A következő években világszerte több mint ezerkétszáz plébánia követte ezt a példát. Olyan kisebb vagy nagyobb közösségek születtek, amelyek nyitottak mindenki iránt. Keresztény tanúságtételük megfelelt annak, amit Jézus hirdetett, mint leghatásosabb formáját az apostolkodásnak: „Arról ismerik meg, hogy tanítványaim vagytok (vagy hogy engem az Atya küldött), hogy szeretettel vagytok egymás iránt.”

Az igehirdetés problémái

Az az istenkép, amelyet igehirdetésünkben vagy katekézisünkben gyakran közlünk, Istennek mint Atyának a képe ugyan, de olyan Atyáé, aki kis gyermekek Atyja, nem pedig fiaké. Isten Országát úgy próbáljuk bemutatni, mint amelyben az Atya azt mondja a keresztényeknek: ha jók lesztek, megjutalmazlak benneteket. Olyan nyelv ez, amellyel nem az emberi érettségre jutunk.

Amikor azt mondjuk a híveknek: „tegyetek így és így, és a mennybe juttok”, ez a „tegyetek így és így” többnyire nem úgy hangzik, mint ami az emberek érlelődését szolgálja, vagyis hogy Isten „képe és hasonlatossága” legyenek — azaz hogy megvalósítsák, amit Isten elgondolt az emberről —, hanem sokkal inkább a jutalmat hangsúlyozza. És mintha ez a jutalom nem lenne kapcsolatban a személy érlelődésével, vagyis azzal, hogy közeledjék a krisztusi nagykorúság teljességéhez (vö. Ef 4,13). Mondok néhány példát.

Az engedelmisség

Amikor az engedelmisségről beszélünk — ha elemezzük nyelvezetünket — fölfedezzük, hogy úgy beszélünk erről, mint áldozatról, mint önfeláldozásról, amellyel boldoggá tesszük az előljárót és az Atyát, aki — mivel tetszik neki a mi alávetettségünk — biztosítja számunkra a jutalmat. Ezzel olyan Istent mutatunk be, akiben lehetetlen hinni. Mert ha Isten a Szeretet, akkor nem lehet feudális uraság. Általában nem tesszük világossá, hogy az engedelmisség olyan magatartásmód, amelynek segítségével közösség léphetünk Istennel és felebarátainkkal. Amikor Szent Pál azt

mondja, „engedelmeskedjete egymásnak”, pontosan azt akarja, hogy valósítsuk meg magunk közt a szentháromságos kapcsolatot.

Az is előfordulhat tehát, hogy az engedelmességnek semmilyen aszketikus értéke sincs, mert lehet, hogy kényszerből engedelmeskedem, vagy azért, hogy megnyugtassam magam, anélkül, hogy a legkisebb mértékben kapcsolatba lépnék Istennel, a püspökkel, a mellettem lévő felebaráttal. A feleség engedelmeskedhet a férjének vagy fordítva, anélkül, hogy kettőjük között létezne a szeretetkapcsolat. De ha a szeretet hiányzik, nem vagyunk keresztények, mert Isten úgy nyilatkoztatta ki magát Jézus által, hogy Ő a Szeretet. A szeretet az, ami „átistenít”. Ebben a pszichológia és a teológia tökéletesen egyetért. Aki nem szeret, az nincs. Ezért, amikor Isten akaratát örömmel tesszük, nem azt jelenti, hogy mint emberek leromboljuk magunkat, hanem éppen ezáltal valósítjuk meg emberségünket. Jézus mint ember sem tett mást, mint az Atya akaratát, mert mindig is éppoly teljes közösségben volt az Atyával, mint örök Igeként a Szentháromságban.

A böjt Más erényekkel kapcsolatban is ugyanezt a félreértést figyelhetjük meg igehirdetésünkben. Például sokan azt gondolhatják, hogy minél többet böjtölünk, annál jobbak vagyunk. De ez a fölfogás teljességgel idegen az egyházatyáktól, az első keresztény közösségektől és magától a keresztény hittől. A böjtölés önmagában nem erény. De ha azért böjtölök, hogy a szegényeket részesíthessem abban, amit magamtól megvontam — és ezzel elismerem, hogy Isten Atya, következőképpen mi emberek mindnyájan testvérek vagyunk —, akkor ténylegesen szentháromságos kapcsolatba kerülök Istennel és a felebaráttal.

A szegénység

Ez érvényes a szegénységre is. Szegénynek lenni önmagában nem erény, hanem szerencsétlenség. Ha viszont látok egy rászoruló, és nem segítek rajta, hogy ne kelljen a vagyonomhoz nyúlnom — ami gazdasági és pszichológiai biztonságot nyújt —, tulajdonképpen megtagadom Istent mint Atyát, és ezért nemcsak azzal a felebaráttal nem lépek közösségre, akit visszautasítottam, hanem megfosztom magamat az Istennel való közösségtől is. Azaz a Szentháromságon kívül élek, mert visszautasítottam a kölcsönös szeretetet. Hangsúlyozottan igaz, hogy ha visszautasítom a közösséget, nemcsak mint keresztény nem valósítom meg magam, hanem mint emberi személy sem. Ha alamizsnát adok, az lehet önmagam kielégítése is, hogy ily módon jónak érezzem magam. De ha a rászorulóban nem ismerem fel Jézust és saját magamat, akkor fölösleges prédikálnunk a misztikus Testről.

A szüzességre és a tisztaságra ugyanez vonatkozik. Mert önmagukban nem erények, lehet mögöttük önzés is: a communio visszautasítása, ami azt jelenti, hogy a nem-lét kap hangsúlyt a lét helyett. Az, aki Istenért lemondott a házasságról, de önmagába zárkózva él, már ebben a világban — mind pszichológiailag,

mind lelkileg — ténylegesen megéli a poklot (ami a communio hiánya; a „diabolosz” ugyanis pontosan a megtört egységet, az egység hiányát jelenti). A tisztaság és a szüzesség annyiban érték, amennyiben jobban képessé teszi az embert az Istennel és a felebaráttal való közösségre. Ez éppúgy vonatkozik a férfi-nő kapcsolatra, mint a szerzetes és a közösség, a pap és a helyi egyház kapcsolatára. Ezeket a kapcsolatokat ugyanis vagy „háromságosan” élük, azaz megtestesítik bennünk a kölcsönös szeretet jézusi törvényét, vagy a pszichikai és lelki éretlenség megnyilvánulásáivá lesznek.

Gondoljuk meg, amikor Jézus eljött és beszélt, nem próbálta az embert az emberi természetén kívül helyezni, hogy természetfölöttivé tegye. Ez dualizmus, amelyet mi találtunk ki magunknak, és amelynek nincs értelme. Hiszen attól a pillanattól kezdve, hogy az Ige fölvette az emberi természetet, lehetővé tette számunkra, hogy Benne, aki ember és Isten egyszerre, átistenüljünk. Az átmenet — Szent Pál kifejezésével — a régi emberből az új emberbe egyszerűen azt akarja mondani: átmenni a nem-létből a létbe, a halálból a feltámadásba. Mert a régi ember az önzés, a nem-szeretet, a közösség megtagadása, míg Isten az, aki van, s azért van, mert Szeretet és közösség. Csak ha szeretet vagyok, akkor vagyok az Isten képére és hasonlatosságára alkotott ember. És „Te” lehetek az Atya számára, mert Jézusban vagyok, aki mint ember is „Te” az Atya számára. Isten személyeknek akar bennünket, nem kis rabszolgáknak. A szolgaságból megszabadított minket.

A Deus ex machina istenképe

Az Evangéliumban ez áll: „Keressétek elsősorban Isten országát, és ezeket is mind megkapjátok”. Nyilvánvaló, hogy Isten országa Isten életét jelenti, és Isten élete a szentháromságos élet. Tehát a „keressétek Isten országát” azt akarja mondani: úgy éljétek kölcsönös kapcsolataitokban, amint az Atya és én élünk a mennyben. Hiszen pontosan ezek Jézus szavai: „Amint te, Atyám bennem vagy és én tebenned, úgy legyenek ők is egy mibennünk” (Jn 17,21): azaz úgy cselekedjétek egymás közt, úgy szeressétek egymást, hogy készek legyetek életeteket is adni egymásért. Ha így tesztek, közöttetek van Jézus. És „ahol ketten vagy hárman egyek Jézus nevében — mondta már Tertullianus is — ott az egyház”, a Szentháromság látható képmása.

**Szentháromságos
közösség**

Ezzel szemben mi a prédikációkban általában azt mondjuk, hogy ha misére megyünk, ha alamizsnát adunk, ha imádkozunk, Isten ezek fejében „százannyit” ad. De a „százannyi” nem jön másként, csak a szeretet kölcsönösségéből. Csak ha ugyanazt az „isteni társasságot” éljük itt a földön, amit Ő a mennyben — azaz például megvalósítjuk a lelki és anyagi javak teljes közösségét —,

csak akkor találunk százannyit anyagi és lelki javakban (száz testvért, száz házat, száz anyát...), és akkor teszünk tanúságot arról, hogy egy új társadalom vagyunk.

Lelkipásztori szolgálatunkban is ezt a szentháromságos „társadalmiságot” kellene ideálunknak tekintenünk, amelyet Jézus hozott a földre. A Szentháromságot élni: erre kellene törekednünk egész apostolkodásunkkal és a keresztények teljes missziós tevékenységével, mivel Jézus ezt mondta: „Arról ismerje meg mindenki, hogy tanítványaim vagytok (vagy hogy engem az Atya küldött), hogy szeretettel vagytok egymás iránt” (Jn 13,35; 17,22). Az evangéliumban nincs más útmutatás az apostolkodás módjait illetően. Maguk az apostolok mondják: „... amit hallottunk, amit saját szemünkkel láttunk, amit szemléltünk és kezünk tapintott, azt hirdetjük nektek” (vö. 1Jn 1,1), azaz azt az Isten-tapasztalatot, amelyre azáltal tettünk szert, hogy életünkben Jézus közöttünk volt. Amikor Nagy Szent Gergely felteszi a kérdést, miért küldte Jézus kettesével tanítványait prédikálni, azt válaszolja: „Quia minus quam inter duos caritas haberi non potest...” (Mivel legalább ketten szükségesek a szeretethez...).

A szentségi lelkipásztorkodás

A kereszténység első századainak nevelési gyakorlatától eltérően vajon nem hangsúlyoztuk-e túlságosan az *ex opere operato* (a kegyelmi hatékonyság) jelentőségét és túl kevésbé az *ex opere operantis*-t (a személyes hitet)? Hiszen tény, hogy nem mindenki él tényleges keresztény életet, aki anyakönyvileg az egyházhoz tartozik. Igaz, hogy a keresztséggel „megváltozik a természetünk” — ahogy Szent Jeromos mondja — akkor is, ha abban a korban kapjuk, amikor ez nem tudatos. Ez azonban föltételeznél, hogy a keresztény élet tanuló, gyakorló ideje — ami egykor megelőzte a keresztséget — most, utána következzen. Mindenképpen hosszú gyakorló időre van szükség, mert el kellene jutni oda, hogy a világ értékeit a gondolkodásmódban és az életvitelben egyaránt az evangéliumi értékek váltsák fel.

A bérálás

Ezek szerint a bérálásnak ma azt kellene jelentenie, hogy az illető tudatában van annak, hogy egy új népnek, az Isten népének, az egyháznak a tagja, és hogy kész erről örömmel tanúságot tenni. Ezzel szemben általános tapasztalat, hogy a bérálás az a pillanat, amikor a fiatalok abbahagyják a templomba járást, bár „egyházi szempontból” (*ex opere operato*) érettek.

A házasság

Ugyanez érvényes a házasság szentségére is. A házastársak közötti kapcsolatoknak olyanoknak kellene lenniük, hogy ténylegesen létrejöjjön a „család-egyház”, amely mint a Szentháromság ikonja ragyog. Krisztus és egyháza közötti kölcsönös kapcsolatok párhuzama nemcsak szép kép, hanem kifejezi, milyennek kell

lennie a férj és feleség közötti kapcsolatoknak: késznek kell lenniük, hogy életüket adják egymásért („amint az egyház..., amint Krisztus...”). Ebből a szemszögből nézve vajon hány valóban keresztény házasság van? Nagyobb részben talán a házassági „szereződés” szentségileg érvényes, de vajon mennyi ebből a keresztény élet?

A Lateráni Pápai Egyetemen egy kerekasztal-beszélgetésen, amelyen neves teológusok voltak jelen, a teológiai fakultás dékánja, Ignazio Sanna mondta:

„Hogyan lehetséges, hogy az emberről való keresztény fölfogás megmaradt az antropológia könyvekben és a mise homíliáiban..., és nem járult hozzá, hogy megalkossa a magatartás kulturális modelljeit, hogy befolyásolja a társadalom fölépítését, hogy megvalósítsa a szolidaritás és a kölcsönösség eszméit? — Nyilvánvalóan valami nem működött, és még ma sem működik... Talán ahelyett, hogy a barátság és a szimpátia hídjait építették volna, szisztémák épültek, és ideológiákat dolgoztak ki..., s gyakran felhasználták Istent is az ember ellen. Ez annyira igaz, hogy Nietzsche azt mondhatta: ahhoz, hogy megmentsek az embert, le kell rombolni Istent. Mindennek oka, hogy az emberekben dualista szemléletet alakítottak ki, amely szerint a hit és az élet két külön valóság.” Én még hozzáfűzném ehhez, hogy Istenről sem szavainkkal, sem tanúságtételünkkel nem azt a valódi képet nyújtottuk az embereknek, amit Jézus megismertetett velünk.

A Lateráni Egyetem egy másik nagy teológusa, Marcello Bordoni mondta ugyanazon alkalommal: „Számot kell vetni azzal, hogy a kollektív emberi tudat »teológiai hely«... Figyelembevétele fontos és nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a hitről hitelesen tudjunk beszélni abban a történelmi szituációban, amelyben élünk.”

Ma a kollektív emberi tudatnak „nem annyira tanítókra, mint inkább tanúságtevőkre van szüksége” — mondta VI. Pál. És az egyetlen lehetőségünk az autentikus keresztény tanúságtételre pontosan az, hogy sokan vagyunk, és mégis egy vagyunk, úgy, amint a Szentháromság Személyei.

Karl Rahner mondta: „Sajnos, ha a dogmatikából kiemelnénk a Szentháromság dogmáját, a keresztény irodalom és élet nagy része változatlan maradna.” És hozzáfűzte: „Az emberiség Isten önközlésének grammatikája a történelemben. Az emberiség minden darabjában ott van az egy és három Isten pecsétje. És az egy-három Isten azt jelenti: kapcsolat, dialógus, szeretetközösség.”

Isten népe vagyunk. Az új evangelizációhoz ugrásra van szükség, vagyis az individuális lelkiségből át kell térni a közösségi éleltszentségre. Ezt nekünk, papoknak először is magunk között kell megvalósítanunk, hogy aztán tanúságtételünkkel elvezethessük erre keresztény testvéreinket és minden embert.

Kiss Imre fordítása